

„Баш Европа, цела Европа од Атлантика до Урала – одређује судбину света“.

Шарл де Гол (1890-1970)

Према једном грчком миту, врховни бог Зевс – отео је принцезу неког источног народа. Неодољиво га је очарала својом раскошном лепотом. Та принцеза звала се Европа, и по њој је наш континент добио име.

Споменути мит одражава свест Грка да је њихова цивилизација била млада у поређењу са древним културама Истока, и да њиховом утицају мора да захвали за свој нагли процват. С друге стране, прича о Европи треба да нас подсети на још нешто – да није нужно да она буде рођена на истом месту на коме сада њени квалитети долазе до пуног изражаја. Уз то, да као и некада, тако и данас, Европа не „живи“ само на Западу. И да не стижу једино са те стране плодови европске културе. Но, за почетак – да видимо шта мислимо кад кажемо Европа?

Европа – синоним за напредак

Кад је нешто добро – говоримо о европском квалитету. Кад нешто прижељкујемо – спомињемо европске стандарде. Кад мислимо на материјално благостање – имамо у виду европски начин живота. И када се на њу љутимо, Европа је за нас синоним за економски напредак. Синоним, у погледу свега онога од чега зависи квалитет живота, за добро уређено друштво. Није тако без разлога.

Од краја средњег века, делови Западне Европе почели су да се развијају бурно.

Економија, наука, техника – упорно су напредовали. Градови су расли, а јавне и приватне грађевине постајале све разноврсније и раскошније. Државна управа је попримала све сложенији карактер. Армије су бивале боље наоружане и сваким даном моћније ... Да сада не говоримо о разлозима који су спутавали развој других делова континента, о инвазијама којима су били изложени, и њима изазваним одливима „мозгова“ према Западу. Но, чињеница је да се од Европе из неких ранијих векова, од Европе која је имала моћна средишта и на другим странама (пре свега Цариград) – стигло до тога да све оно што везујемо за прогрес, буде усредсређено на Западу.

Други делови старог континента, у мери у којој су њихове елите, макар на неким пољима, увиђале супериорност Запада – почињу да се угледају на развијенији део Европе. По западном узору, започињу организационе реформе армија, прихвата се западно наоружање, власти настоје да увезу достигнућа западне технике, али и начин рада који је довео до економског успона .... Прихватање западних технолошких и организационих достигнућа, бивало је праћено и прихватањем много тога везаног за свакодневни живот: од одеће, начина исхране до музике и архитектуре.

Напросто, када нека земља или регион, због нечега постане узор, пожељно постане не само оно што је од практичне користи и због чега је стечен престиж – већ и готово све друго што је карактеристично за поднебље о коме се ради. Уосталом, успон на једном пољу брзо доводи до напретка и на другим пољима, па нису безразложно бројне тековине западноевропске цивилизације изгледале примамљиво.

Нововековна европеизација Русије и Србије

„Позајмице“ са Запада, додуше пре свега у сфери одбране и економије, нису биле ретке у Русији и до владавине Петра Великог. Но, од његовог времена започињу систематски и одлучни напори како би се Русија европеизирала. Није све ишло ни лако, ни без грешака и једностраности, нити су оправдани и неоправдани отпори били безначајни, али чињеница је да је преображај руског друштва до почетка 20. века далеко одмакао. У погледу развијености економије, саобраћаја, градова, државне управе, Русија је била изнад многих земаља које се налазе неупоредиво ближе кључним цивилизацијским средиштима Европе, и које су данас угледне чланице ЕУ. И што је још важније, пред Октобарску револуцију, Русија је на основу акумулираних резултата – ушла у фазу убрзаног економског развоја и друштвеног преображаја. О култури да и не говоримо. То је поље на коме је Русија превазишла своје „учитеље“ и повратно дала импулс њиховом напретку, онда када су већ прилично истрошили свој креативни набој.

Што се тиче Србије, и већег дела српских земаља, модернизација (а то је синоним за европеизацију) је започела знатно касније – и била је, у поређењу са Русијом, скромнијег домета. Када се Србија почетком 19. века ослободила директне отоманске власти, није била ништа друго него заостала провинција оријенталне империје у пропадању. Ипак, локална политичка елита, и сама по својој култури и схватањима ближа турским пашама него Европљанима – добро је увиђала да је за опстанак Србије неопходно да се убрзаним темпом преобрази.

Уосталом, борба за обнову националне независности – увек је вођења уз живо сећање на српску средњовековну државност. А било је распрострањено, и то не без основа, уверење да су српске земље средњег века биле релативно напредне. Стога је као национална обавеза, ништа мања од оружане борбе за независност – доживљавана и борба за економски и друштвени напредак. Тек, како су истицали заступници модернизације – европска Србија је уистину ослобођена отоманске власти. Док год је неразвијена – и даље робује наслеђу оријенталне окупације. Тако су „капије“ широм отворене за долазак образованих Срба из хабзбуршких земаља, као и странаца спремних да се суоче са новим искуствима. Упоредо, прихватају се западни узорни на свим пољима о којима смо већ говорили. Ипак, преображај српског друштва одвијао се знатно скромнијим темпом него што је то био случај са Русијом. Далеко је од тога да је много образованих људи, из аустријских и угарских области, дошло у Србију. Уз то, постојале су и озбиљне унутрашње препреке за буран развој наше земље.

Русија је, у време када су започете Петрове реформе, и још дуго после тога – била феудална држава са изразитом подвојеношћу између виших сталежа и народа. С друге стране, Србија је умногоме била егалитарна земља. Земља са релативно малим материјалним, и скоро никаквим културним разликама, између различитих социјалних сегмената друштва. Уосталом, и о њима је тешко говорити. Почетком 19. века, око 99% становништва Србије, спадало је у сељаштво, које је живело у сличним кућама, јело сличну храну и имало тек мало више, или тек мало мање, земље и стоке. Што се тиче трговаца (из чијих редова су потицале народне вође, укључујући и владаре новоосноване државе), и свештеника – и они се у погледу начина живота, нису битно издвајали од остатка народа.

Почетком 20. века, у Енглеској се појавило неколико текстова чији је лајтмотив био – Србија је рај за сиромашне! И то не зато што је она била земља великих шанси, или што је њу одликовала развијена социјална политика (што би за то доба било чудо). Радило се о томе да је Србија била земља у којој је огромна већина становништва живела слично – скромно али без егзистенцијално опасне оскудице. То је био „рај“ јер, како су енглески писци сматрали, готово нико се није осећао бедно и маргинализовано, пошто су скоро сви били слични.

Оно о чему Британци нису писали, а било је од великог значаја, то је да су умерене материјалне разлике и мала социјална дистанца – представљале извор снаге српског друштва и државе. Оба фактора су доприносила осећању јединства, а манифестовале су се и кроз свенародну идентификацију са национално-ослободилачким тежњама Србије. Но, постојала је и друга страна медаље, а посебно битна за нашу тему. Лошу страну социјално-умирујућег осећања, и непостојања великих друштвених противречности, представљало је то што није била широко распрострањена тензија успеха – набој који покреће друштво да се интензивно развија и модернизује; да преко „трња дође до звезда“ – до бржег и опсежнијег економског и културног узлета.

Тако се још почетком 20. века, 100 година после ослобађања од Турака – око 90% становника Србије бавило пољопривредом. И даље се углавном нису битно разликовали у погледу материјалног положаја, и начина живота. Градско становништво, бар када говоримо о вишим и средњим сталежима, до тада се европеизирало – али било је малобројно. Пред Први светски рат, Србија је имала око 4,5 милиона житеља – и само неколико насеља са више од 10 хиљада становника. Ни престоница није достигла 100 хиљада. А према попису из 1921. године, донедавно хабзбуршка провинцијална варош, Суботица – била је већа од Београда

С друге стране, сматра се да је 1917. године око 26-27% становника Русије спадало у редове више и средње класе. Њихови припадници се у погледу начина живота, образовања и културе, нису разликовали од припадника аналогних слојева у Енглеској или Француској. Но разлика између Русије и тих земаља, ипак је постојала, и није била безначајна – када се радило о осталим слојевима руског друштва. У поређењу са Западом, животни стандард радништва, сељаштва, занатлија, ситних трговаца – био је знатно нижи; а ниво образовања и културе, која са њим иде – оскуднији.

Оштре супротности биле су стимулативне за бржи развој земље, али су биле и болно оптерећујуће. Увек се постављало питање да ли ће оне пре довести до целовитог преображаја друштва и напретка, или ће изазвати другу врсту експлозије – унутрашње сукобе, па и револуцију. И како то често бива, враг је дошао по своје онда када је изгледало да је његово време почело да пролази. Уосталом, како је после обимних истраживања закључио социолог Џејмс Дејвис – револуције избијају онда када најгоре прође, а побољшање, и то за најшире слојеве, почне да се осећа (али наравно не у таквом обиму да би народ постао, преко ноћи, задовољан). Попуштање стега и напредак, обично оживе раније повређени понос, и стимулишу накупљену негативну енергију – да „експлодира“. Као резултат такве „експлозије“, око 2 милиона људи, и то великим делом припадника друштвене елите, од 1917. до 1920. године – напустило је Русију! И „разлило“ се по европским земљама, али и Далеком Истоку, Северној и Јужној Америци, Аустралији па и Африци.

Руска емиграција и модернизација Србије

Србија, иако разорена и измучена током Првог светског рата (у коме је изгубила $\frac{1}{4}$ становништва), са осећањем захвалности због помоћи коју је у критичним моментима добила од Русије (1914, 1915. тј. током албанске голготе), и са ништа мањим осећањем љубави према братском народу – настојала је да прими, колико год је могла, руских избеглица. Десетине хиљада Руса је привремено боравило у Србији и потом кренуло даље, према Француској и другим западноевропским земљама, а нешто мање од 30 хиљада мушкараца и жена (чији удео је међу избеглицама био релативно мали) – остало је трајно у Србији, и другим српским земљама.

Шта је то дугорочно значило за Србију, која је пруживши браћи руку, у ствари добила огромну награду – видимо када сагледамо образовну структуру руских избеглица. Скоро 12,5% њих, имало је универзитетско образовање, док је 61,5% имало завршено, за то доба изузетно

, средње образовање!

Поређења ради, мање од 1% становника Србије је у то време имало завршено високо и средње образовање. Тако да се са доласком Руса, у року од неколико месеци, за скоро 50% повећао удео образованог становништва земље!

Готово 70% Руса је говорило бар један страни језик (најчешће француски), а око 7% је уз матерњи знало чак 3-4 страна језика!

Међу Русима било је припадника аристократије, официрског кора, државних службеника, али ипак 40% њих је у погледу формалног образовања припадало интелектуалним браншама (научници, лекари, инжењери, професори, агрономи, правници). Све у свему, како је језгровито закључио Мирослав Јовановић, аутор монографије „Руска емиграција на Балкану 1920-1940

“

: „Руске избеглице су према свим релевантним стандардима тога доба биле изузетно образоване и изузетно професионално оспособљене“.

Спора модернизација Србије током 19. века, и поред страха које је Први светски рат донео, ипак је већ акумулирала резултате, који су могли земљу да уведу у следећу фазу – у епоху бржег преображаја. И она је наступила између два светска рата, а руско становништво је, иронијом судбине, стигло у правом моменту да буде додатни „фермент“ тог процеса на многим пољима: од науке, културе, до просвете!

Стотине руских професора почело је да предаје на Београдском универзитету. Штавише, многи од њих су одиграли кључну улогу у погледу оснивања нових факултета и научних института. О њиховој улози у развоју српске науке и високог образовања, говори и број Руса – чланова Српске академије наука и уметности. Без претеривања, може да се каже да је углед Београдског универзитета, а то је конгломерат високообразовних установа које су, тек примера ради, ишколовале прео хиљаду професора који данас предају на факултетима широм света – „рођен“ са доласком Руса!

Било би неправедно запоставити руске средњошколске професоре и учитеље, а стотине њих је деценијама постављало темеље образовања српске омладине. Што се улоге руских архитеката тиче, сликовито говори чињеница да су они пројектовали око 10% зграда подигнутих у Београду између Првог и Другог светског рата – а то је био период невероватног грађевинског бума. Ако погледамо репрезентативне зграде, видимо да је улога руских архитеката била још већа. Тек да споменем Министарство финансија (данас зграда Владе), Централну пошту, Министарство шума и рударства (данас Министарство спољних послова), Министарство пољопривреде, Патријаршију, Студентски дом код Вуковог споменика ....

Делатност руских театарских људи, не само што је обогатила, већ је буквално обележила рад српских позоришта у међуратном периоду. Улога руских редитеља, костимографа, сценариста била је огромна, док је допринос руских глумаца, због језичких баријера – био нешто мањи, али ипак далеко од безначајног. Но, посебно треба истаћи оперу и балет. Долазак Руса имао је пресудан значај за популаризацији опере у Србији. Штавише, наша источнословенска браћа су буквално утемељила културу балета у Србији, и балет у институционалном смислу. Отуда, Руси су дуго и чинити окосницу балета Народног позоришта у Београду.

На крају, не треба занемарити ни допринос Руса развоју српске привреде. Додуше, већина Руса, од оних што су се отиснули у пословне воде – бавила се малим бизнисом, у породичним оквирима. Ипак, нису малобројни ни Руси који су као службеници страних компанија, најчешће француских и белгијских – били заслужни за бржи развој српског рударства, индустрије и других сектора привреде.

* * *

Руски емигранти после Октобарске револуције, имали су истакнуту улогу у вези са

Европа нам долази и са Истока

Пише: Драгомир Анђелковић
субота, 07 фебруар 2009 16:32

модернизацијом Србије. Без претеривања, по узору на античка времена – на наш део Балкана (али и бугарски где је ситуација слична), Европа је у знатној мери поново стигла са Истока, из братске Русије! И данас, када жељни бољитка и прогреса, често чежњиво гледамо према Западу – иако су нам, истине ради, симпатије и емоције још у већој мери окренуте према руском Истоку – добро је да се сетимо да нам је са те стране већ долазило све оно што везујемо за прогрес! И да не треба да потцењујемо улогу коју Русија данас може да има у вези са економским и сваким другим напретком Србије.